

نقش زنان در شکل گیری و جاودانگی حماسه عاشورا

سیران کریم پور^۱، محمد مهدی کریمی نیا^۲، مجتبی انصاری مقدم^۳

^۱ سطح سه (کارشناسی) رشته تفسیر تطبیقی، اشتغال به سطح چهار (دکتری) رشته تفسیر تطبیقی حوزه علمیه حضرت ام البنین (س) بابل

^۲ استادیار و عضو هیأت علمی دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، طلبه و پژوهشگر حوزه علمیه قم

^۳ دانشجوی دکتری تخصصی علوم قرآن و حدیث، دانشگاه میبد، مدرّس دانشگاه و پژوهشگر (نویسنده مسئول)

چکیده

این پژوهش با عنوان «نقش زنان در حماسه عاشورا» به بررسی نقش های گوناگون زنان در واقعه عظیم عاشورا می پردازد. از آنجا که امام حسین (ع) به مسأله همراه کردن زنان با کاروان حسینی اهتمام ویژه داشته اند، معلوم می شود که رسالت و مأموریتی نیز برای زنان پیش بینی کرده بودند؛ همچنان که ما حضور مؤثر و قوی زنان را در تمام مراحل قیام و بعد از آن مشاهده کردیم. در مقاتلی مانند الّهوف و منتهی الآمال و کتاب هایی که در زمینه عاشورا نگاشته است، مانند واقعه عاشورا نوشته علی نظری منفرد به نقش های زنان در واقعه عاشورا اشاره شده است. از جمله توجهات محققین گرامی به این موضوع می توان به کتاب زنان عاشورایی نوشته زهره یزدان پناه اشاره کرد. از نوآوری های این اثر دسته بندی متفاوت و جامعیت آن می باشد. این تحقیق به روش کتابخانه ای و توصیفی و تحلیلی نگاشته شده است و در صدد پاسخ گویی به این سؤال است: نقش زنان در حماسه عاشورا چه بوده است؟ زنان بزرگی که با حضور در عرصه های مختلف حماسه آفریدند، از رساندن اخبار و نامه های امام به سران و بزرگان گرفته تا پناه دادن به سفیر امام حسین (ع). گاهی در مقام همسری و گاهی در کسوت مادری در یافتن راه سعادت عزیزانشان را یاری و همراهی نمودند و بعد از واقعه جانگداز عاشورا با صبر بر مصائب مانع شادکامی دشمن شدند و با اعلام انزجار از اعمال پلید آن نابکاران از آنان تبری جسته و رسوایشان کردند و با رساندن پیام عاشورا و حماسه ها و فداکاری های آن مردان حق، در راه شناساندن حق از باطل به مبارزه ادامه داده اند.

واژه های کلیدی: زنان عاشورایی، حماسه، کربلا، شهادت امام حسین (ع)

مقدمه

در سال ۶۱ هجری در سرزمینی به نام کربلا و در نزدیکی رود فرات واقعه ای رخ داد که تاریخ تا آن روز مانند آن را به خود ندیده بود. برخلاف تصوّر مألوف جامعه، حادثه کربلا یک جریان حماسی و عرفانی ویژه مردان نیست، بلکه نقش بانوان در این راستا چنان مشهود است که با اطمینان می توان گفت: اگر از خود گذشتگی های بانوان نبود، هرگز خون امام حسین (ع) در مجرای صحیحی که بنیان یک انقلاب بود و به جاودانگی انجامید، جریان نمی یافت.

پیام های عاشورا خطاب به زنان مسلمان است تا هم رسالت اجتماعی و سیاسی این قشر را نشان دهد و هم خنثی کننده تبلیغات سوئی باشد که دیدگاه اسلام را از محروم کردن زنان از مشارکت در کارهای اجتماعی معرفی می کند. ارزش گذاری عظیم برای زنان همچنان زن را به مانند موجودی ضعیف و قابل ترحم مشاهده می کرد. اما حضور قوی و مؤثر زنان در پیشرفت نهضت عاشورا باعث گردید که به گونه ای قلم بطلان بر کج اندیشی های جامعه آن روزگار در باره زنان کشیده شود. با وجود این توصیفات هنگامی که به صفحات تاریخ می نگریم در می یابیم که از حضور مردان بسیار بیشتر از زنان ذکر نام شده است. بسیاری از بانوان بزرگی که در لابه لای صفحات تاریخ به دست فراموشی سپرده شده اند؛ طوری که تاریخ یا از احوال و زندگی آنها بی اطلاع است یا به طور مقطعی و در شرایط خاص مورد توجه قرار گرفته و سپس فراموش شده اند. این بی مهری به بانوان در تاریخ اسلام نیز به چشم می خورد.

لذا این نوشتار با محوریت قرار دادن زن به بررسی نقش خطیر و گاه پنهان تربیتی و اخلاقی او در حماسه خونین حسینی می پردازد، که اساساً جنس زنان چگونه دین خود را به فرزند زهرا (س) در واقعه کربلا ادا کردند؟

۱. مفاهیم

در کتاب های لغت عاشورا (با الف مقصوره) و عاشوراء (با الف ممدوده) را روز دهم و بعضی روز نهم دانسته اند.

در کتاب الحیاه امام حسین (ع) آمده است که عاشوراء، روز دهم محرم و روز شهادت سالار شهیدان و فرزندان و اصحاب او در کربلاست.

عاشورا در تاریخ جاهلیت عرب از روزهای عید رسمی و ملی بوده و در آن روزگار در چنین روزی لباس های فاخر می پوشیدند و چراغانی و خضاب می کردند. در جاهلیت این روز را روزه می گرفتند. در اسلام با تشریع روزه رمضان، آن روزه نسخ شد.

۱. بی بی زهرا، مهدی زاده، نقش عوام و خواص در حادثه عاشوراء، تحقیق ۱ پایانی، الزهراء (س)، بابل، ۱۳۸۹ش، ص ۳.

۲. جواد محدثی، فرهنگ عاشوراء، نشرمعروف، قم، ۱۳۷۴ش، ص ۲۷۶.

از امام صادق (ع) نقل شده است که عاشورا روزی است که حسین (ع) میان یارانش کشته بر زمین افتاد و یاران نیز پیرامون او به خاک افتاد و عریان بودند. در فرهنگ شیعی این روز، عظیم‌ترین روز سوگواری و ماتم به حساب می‌آید که بزرگ‌ترین فاجعه و ستم در مورد خاندان پیامبر (ص) انجام گرفته است.^۳

۴

در لغت نامه دهخدا «زن» مقابل مرد و نقیض مرد معنی شده است.

به تأیید همه بزرگان شیعه و سنی یکی از بزرگ‌ترین دلایل ماندگاری و جاودانگی نهضت عاشورا حضور مؤثر و قوی زنان در روز عاشورا و وقایع قبل و بعد از آن بوده است که تکمیل‌کننده قیام مردان عاشورا بوده اند. حال به جاست که ما از خود بپرسیم «نقش زنان در حماسه عاشورا» چه بوده است؟

۲. نقش زنان در جنگ‌های صدر اسلام

اسلام با ظهور در شبه جزیره عربستان، با ندای «يَا أَيُّهَا النَّاسُ» و «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا» مرد و زن را مورد خطاب قرار داده است و نقشی یکسان برای آنان در گسترش و ترویج احکام و تعالیم اسلام لحاظ کرده است.

در متون تاریخی موجود، حداقل از ۳۴ زن در صحنه‌های نظامی عصر پیامبر (ص) نام برده شده است که در دوازده غزوه از غزوات پیامبر (ص) شرکت داشته اند و از این میان، غزوه خیبر با حضور بیست زن بیشترین تعداد زن را به خود اختصاص داده است. در مورد دفعات شرکت زنان صدر اسلام در جنگ‌ها، آمار ذکر شده در منابع تاریخی بیانگر آن است که اُمّ سلمه، همسر پیامبر (ص) با شرکت در نه غزوه، بیشترین حضور را در عرصه‌های نظامی داشته است و پس از وی اُمّ عماره قرار دارد که در چهار جنگ حضور داشته است.

۳. محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، مؤسسه الوفا، بیروت، ۱۴۰۳ ق، ج ۴۵، ص ۳۹۵.

۴. علی اکبر دهخدا، لغتنامه دهخدا، ج ۸، ص ۴۱۱۳۹۴.

۱-۲. حضرت فاطمه (س) به عنوان امدادگر نبرد

حضرت فاطمه (س) به عنوان الگویی کامل برای زنان جهان، استراتژی سیاسی خود را در تاریخ اسلام چنان ترسیم کرده است که بهترین سند گویا برای حضور و مشارکت زنان در مسائل سیاسی، اجتماعی و دفاعی است. وی به هنگام جنگ با تمام توان برای یاری سپاه اسلام می کوشید و در کارهای خدماتی و امدادی مشارکت می نمود و به یاری خانواده های رزمندگان و شهدا می شتافت. در نبرد احد، زمانی که رسول خدا (ص) زخمی شد، فاطمه (س) خون را از چهره پدر می شست و علی (ع) با دست خود آب می ریخت. وقتی فاطمه (س) مشاهده کرد که خون بند نمی آید، قطعه حصیری را سوزانید و خاکستر آن را بر زخم پاشید تا خون بند آمد.

در جنگ احزاب که پررنج ترین غزوات اسلامی بود، فاطمه (س) در کنار پیامبر (ص) قرار گرفته و به کنار خندق می آید و برای پیامبر (ص) که چند روز گرسنه مانده، غذای ساده ای که از قرص نانی تجاوز نمی کرد، تهیه می کند و به هنگام فتح مکه که در آن سپاه پیروزمند اسلام با احتیاط های لازم، آخرین سنگر شرک را از دست مشرکان گرفت و خانه خدا را از لوث بت ها پاک کرد، فاطمه (س) برای پیامبر (ص) خیمه ای می زند، آب برای شستشو و غسل آماده می کند و غبار را از تنش بشوید و لباس پاکیزه ای بپوشد و رهسپار مسجد الحرام شود.

۲-۲. نسیبه حافظ جان پیامبر (ص)

غروه احد در سال سوم هجری بین سپاه اسلام و کفار قریش اتفاق افتاد. از نام آورترین زنان در این جنگ می توان از نسیبه جراحه، ام عطیه انصاری، ام ایمن همسر عمرو بن جموح نام برد که مسئولیت بهداری صحرائی، آبرسانی، نگهداری از اموال و اردوگاه را به عهده داشتند.

آنچه از حضور زنان در جنگ اُحد قابل توجه است، فداکاری و حفاظت جان پیامبر (ص) به هنگام شکست و فرار سربازان اسلام است، به طوری که تقریباً بیست نفر از جمله حضرت علی (ع) با پیامبر (ص) برای ادامه نبرد باقی ماندند. در اینجا زنانی چون نسیبه جراحه، ام عطیه انصاری و دیگران به دفاع از جان حضرت رسول (ص) پرداختند. در حالی که شمشیر و سپر به دست گرفته بودند، با رجزخوانی خویشان و نزدیکان خود را به یاری دین خدا فرا می خواندند و نیز فراریان را مورد نکوهش و مذمت قرار می دادند.

نسیبه جراحه در حفاظت از جان رسول خدا (ص) سیزده زخم عمیق برداشت و پسرش که پیشاپیش او می جنگید نیز به شهادت رسید، ولی نسیبه بدون توجه به شهادت فرزندش همچنان به نبرد خود با دشمنان اسلام ادامه داد. ۷

۱. اسماعیل منصوری لاریجانی، زن و دفاع در اسلام، ص ۵۵۸

۲. ناصر مکارم شیرازی، زهرا (س) برترین بانوی جهان، ص ۱۳۴

۳. زینب پناه، ویژگی های زنان رزمنده، شمیم گل نرگس، قم، ۱۳۸۸ ش، ۷ ص ۱۲ و ۱۳.

۳-۲. اُم ایبه پرستار مجروحان در جنگ خیبر

در جنگ خیبر که قلعه یهودیان به محصره مسلمانان درآمد، گروهی از زنان به سرپرستی «ام ایبه» در اردوگاه سپاه اسلام حضور یافتند. پیامبر اسلام (ص) ضمن تشکر و قدردانی از حضور آنان، فرمودند که به مساعدت مجاهدان راه خدا، معالجه محرومین، آبرسانی و امداد مسلمین بپردازید.

واقعی در کتاب مغازی نام ۲۳ نفر از زنان متعهد که به اردوی سپاه اسلام آمده و عهده دار درمان و حفظ اموال مسلمین و نگهداری از اردوگاه و تشویق آنان شدند را به ترتیب حضور آنان بیان می کند که از جمله آنها صفیه دختر عبدالمطلب، ام ایمن، ام عماره، ام عطیه انصاری و آسیه بن قیس از زنان مهاجر و مؤمنه، به همراه تنی چند از زنان مبارز بنی غفار می باشند.

۳. نقش زنان در تاریخ از منظر اسلام

اگر به تاریخ اسلام نگاه کنیم می بینیم که تاریخ اسلام یک تاریخ مذکر- مؤنث است، ولی مرد در مدار خودش و زن در مدار خودش. پیغمبر (ص) هم یاران مذکری دارد و هم یاران مؤنثی؛ هم راوی مرد دارد هم راوی زن. در کتبی که هزار سال قبل نوشته شده است، شاید اسم همه آنها هست و ما روایات زیادی داریم که راوی آنها زن بوده است.

کتابی است به نام بلاغات النساء؛ یعنی خطبه ها و خطابه های بلیغی که توسط زن ها ایراد شده است. این کتاب از ابن طیفور بغدادی است که در حدود ۲۵۰ هجری، یعنی در زمان امام حسن عسکری (ع) می زیسته است. از جمله خطبه هایی که ذکر کرده است، خطبه حضرت زهرا (س) در اوایل خلافت ابوبکر و خطبه حضرت زینب (س) در مسجد یزید و خطبه ایشان در مجلس ابن زیاد است.

تاریخ کربلا نیز یک تاریخ و حادثه مذکر، مؤنث است؛ حادثه ای است که مرد و زن هر دو در آن نقش دارند، ولی مرد در مدار خودش و زن در مدار خودش؛ معجزه اسلام اینهاست. حضرت ابا عبدالله (ع) اهل بیت خودش را حرکت می دهد؛ برای این که در این تاریخ عظیم رسالتی انجام دهند، برای اینکه نقش مستقیمی در ساختن این تاریخ عظیم داشته باشند؛ با قافله سالاری زینب (س)، بدون آن که از مدار خودش خارج بشوند.

۴. نقش زنان قبل از حماسه عاشورا و در روز عاشورا

خانه ای که منزلگاه دعوت و حرکت به سوی امام حسین (ع) بود، طبری و ابن اثیر در تاریخ خود از ابی مخنف نقل کردند که زنی از قبیله عبد القیس در بصره بود به نام ماریه دختر سعد یا منقذ که خانه اش محل الفت شیعیان و ترویج مذهب امامیه بود.

ماریه در راستای همان رسالتی قدم برداشت که خدیجه در بذل ثروتش در راه اسلام داشت. او یکی از زنان مجاهد بصره بود و در میان شیعیان بصره جایگاه والایی داشت و مورد اعتماد و احترام بود. در جریان نهضت عاشورا نیز منزلش را در اختیار امام حسین (ع) و محبین اهل بیت (ع) قرار داد؛ بدین صورت که نامه هایی را که امام حسین (ع) به رؤسای بصره نوشته بود تا آنها

۱. همان، ص ۱۴ - ۵۱۵

۲. مرتضی مطهری، حماسه حسینی، ص ۳۸۰

۳. همان، ص ۳۸۱ - ۱۴۸۲

را به یاری و لزوم اطاعت، از خانه ماریه به آنها ارسال می شد و شیعیان در خانه جمع شده و از اوضاع و اخبار سیاسی روز آگاه می شدند و آنان که دعوت امام حسین (ع) را لبیک می گفتند در آنجا اجتماع کرده و از آنجا حرکت می کردند.

۴-۱. طوعه و پناه دادن به سفیر امام در کوفه

قهرمان این نقش زنی است شجاع و با ایمان به نام طوعه که به خاطر عشق و ارادت و علاقه اش به خاندان اهل بیت (ع) زمانی که مردم و مردان بی وفا کوفه بعد از بیعت با مسلم از بیم جان بیعت شکستند و خلف وعده نمودند و مسلم بن عقیل سرگردان و غریب و تنها در کوفه به دنبال راهی برای رساندن اخبار بی وفایی مردم کوفه به امام حسین (ع) بود و حتی جایی برای حفظ جان و گریز از دست مأموران ابن زیاد نداشت وقتی که هویت مسلم آگاه شد و او را شناخت، بیم جان را به خود خرید و او را پناه داد تا حق امام حسین (ع) بر حقش را به جا آورد و این چنین حدیث مردانگی و شجاعت و ارادتش به خاندان اهل بیت (ع) در تاریخ جاودانه ماند.

۴-۲. همسر حبیب بن مظاهر و همراهی با همسر در تصمیم گیری و بدرقه همسر

زن دیگری که شایسته تکریم است و با میل و علاقه باطنی همسرش را در راه جهاد به همراه امام بدرقه نموده همسر حبیب بن مظاهر است. حبیب در کوفه برای امام حسین (ع) بیعت می گرفت و وقتی ابن زیاد بر مردم کوفه سخت گرفت، او در قبیله اش پنهان شد و منتظر فرصتی برای رساندن خود به کاروان امام بود. پس از حرکت از مدینه و به دنبال رسیدن نامه هایی از سران و بزرگان و شیعیان، امام حسین (ع) به دوستان خود نامه هایی فرستاد و یکی از نامه ها، خطاب به حبیب بن مظاهر بود.

همسر حبیب با دیدن نامه به او گفت: تو را به خدا حبیب در یاری حسین (ع) کوتاهی مکن؛ ولی حبیب برای این که معرفت و صداقت همسرش را بیازماید به او گفت: چگونه بروم که از یتیم شدن فرزندانم بیم دارم؟

همسرش به شنیدن این سخن شروع به گریه کرد و گفت: آیا سخن رسول خدا (ص) را در حق حسین (ع) و برادرش حسن (ع) را فراموش کردی که فرمود: این دو فرزند من سید جوانان اهل بهشتند. این دو امام هستند چه قیام کنند و چه سکوت نمایند؛ و این پیام رسان و نامه اوست که به سوی تو آمده است و از تو یاری می طلبد؛ اما تو او را بدون جواب می گذاری؟!^۱

حبیب بن مظاهر نیز با مشاهده این صداقت در حق وی دعای خیر کرد و او را از قصد خود آگاه ساخت و آن گاه که حبیب آماده رفتن به کربلا بود، همسرش به وی گفت: ای حبیب تو را به خدا قسم! اگر به خدمت حسین (ع) شرفیاب شدی به نیابت از من دست و پای او را ببوس و سلام مرا به حضورشان برسان.^۲

۴-۳. مشارکت زنان در مبارزه و جهاد

شرکت زنان در جبهه پیکار نیز از جلوه های حضور زنان در عرصه نهضت عاشورامی باشد. در این عرصه نیز نام زنانی مانند آمّ وَهَب و آمّ عمرو بن جَنّاده می درخشد. ام وهب زمانی که همسرش عبدالله به میدان رفت، چوبی به دست گرفت و به میدان شتافت، ولی امام حسین (ع) مانع او شد و فرمود زنان موظف به جهاد نیستند. او پس از شهادت شوهرش به بالین او رفت و

۱. محمد الحسون، اعلام النساء المؤمنات، ص ۱۴۶.

۲. منیژه اکبری، نقش زنان در واقعه عاشورا، ص ۱۲۶.

صورت او را پاک می کرد و می گفت: بهشت بر تو مبارک باد! از خدا درخواست می کنم که مرا همراه تو قرار دهد که شمر، غلامش رستم را سراغ او فرستاد و آن غلام لعین با عمود آهنی، سر او را شکافت و وی به شهادت رسید.

شیرزن دیگر این عرصه، ام عمرو بن جناده بن کعب انصاری می باشد که دشمن بعد از شهادت عمرو، سر او را بریده و به سمت مادرش پرتاب نمود. این زن شجاع بعد از این رویداد سر را برداشت و به سمت دشمن پرتاب نموده و با آن کسی را کشت و سپس چوب خیمه را برداشت و حمله کرد که به وسیله آن بجنگد؛ در حالی که این رجز را با صدای بلند می خواند:

«أنا عجوز سیدی ضعیفه/ خاویه بالیه نحیف/ أضربکم بضربه عنیفه/ دون بنی فاطمه الشریفه؛

من پیرزنی سالخورده و از کار افتاده ام، اما با توانی که از عشق پسر فاطمه (س) دارم همه شما را به درک می فرستم».

۳

امام حسین (ع) مانع او شد و او را به خیمه بازگرداند.

۴-۴. نقش بانوان در مراقبت از عدم شادکامی دشمن

زنان داغدیده کربلا با همه مصیبت هایی که بر آنان وارد شده بود، هرگز کاری نکردند که زمینه سوء استفاده دشمن و موجب شادی خصم دون شود. همانان که این مصائب و بلاها را به خاطر خدا تحمل و صبر جمیل پیشه کرده بودند. زنانی چون ام عمرو بن جناده که وقتی دشمن سر پسرش عمرو را برای او انداخت، آن را برداشت و به سمت دشمن پرتاب کرد و گفت: آنچه در راه خدا داه ایم، بازپس نمی گیریم.

۴

و نمونه بارز و عالی آن بانو زینب قافله سالار کربلا که زمانی که با نعلش برادر روبرو شدند فرمودند: «اللَّهُمَّ تَقَبَّلْ مِنَّا هَذَا الْقُرْبَانَ»

۵. نقش زنان بعد از حماسه عاشورا

در اینجا از زنانی یاد خواهیم کرد که بعد از واقعه و در زنده نگه داشتن قیام عاشورا نقش داشته اند؛ زنانی که با استفاده از هر وسیله تبلیغاتی ممکن مانند خطبه، شعر، مراسم سوگواری و اعلام انزجار از حکومت فاسق بنی امیه و اعمال زشت و غیر دینی آنان احکام اسلامی و پیام عاشورا را به گوش مردم رساندند و علاوه بر فراهم ساختن مقدمات سقوط حکومت فاسق و فاجر بنی امیه، ندای حق را برای همیشه تاریخ با بلندترین و رساترین صدا ماندگار کردند.

۴-۱. همسر کندی و تبری جستن از قاتلین و عاملین عاشورا

کندی لباسی را از امام حسین (ع) به غارت برد و در خانه مشغول شستن خون های آن شد، همسر او که فردی با ایمان و دوستدار آل رسول (ص) بود، بشدت با او مخالفت کرد و گفت: آیا این را از پسر فاطمه (س) غارت کرده ای و داخل خانه من شده ای؟

۱. رک: بحار الانوار، ج ۵۷، ص ۲۷؛ منتهی الامال؛ زندگی و مقتل امام حسین ۱۳ (ع)، مصحح، ناصر باقری بیدهندی، دلیل ماه، ۱۳۹۰.

بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۴۷

او شوهر را از خانه خویش راند و او را نفرین کرد و آن مرد با حالت فقر و ناراحتی ادامه حیات داد.

۴-۲. درخواست خانم حضرت سکینه (س) از سهل بن سعد

سهل بن سعد که از اصحاب رسول خدا (ص) بود نقل می کند که: هنگامی که وارد دمشق شدم و از ورود آل رسول الله (ص) با خبر شدم، به نزدیکی ایشان رفتم تا حاجتی از ایشان را برآورده کنم. از دختری پرسیدم که کیستی؟ گفت: سکینه بنت حسین (ع). از او سؤال کردم: آیا چیزی نمی خواهی؟ من سهل بن سعد هستم که جدت را دیده ام و حدیثش را شنیده ام. سکینه گفت: ای سهل به شخصی که رأس (سر امام حسین ع) را حمل می کند، بگو جلوی ما راه برود تا مردم به تماشای سر مشغول شوند و ما را نگاه نکنند، زیرا ما حرم (بانوان) خاندان رسول الله (ص) هستیم.

۴-۳. رهبری و مدیریت حضرت زینب (س) بعد از واقعه عاشورا

بروز صحنه های دشوار و بحرانی، استعداد افراد را شکوفا می سازد. نقش حضرت زینب (س) در نهضت عاشورا و سرپرستی کاروان اسرا؛ زیرا تنها مرد قافله امام سجاد (ع) است که بشدت بیمار بود، درس مدیریت در شرایط بحران را به ما می آموزد. وی مجموعه بازمانده را در راستای اهداف نهضت، هدایت کرد و با هر اقدام خنثی کننده نتایج عاشورا، مقابله نمود و نقشه های دشمن را خنثی ساخت.

حضرت زینب (س) با همه مصیبت ها و رنج ها که به آنها وارد شده بود، هرگز از این وظیفه مدیریتی خود غافل نبود. مراقبت از کودکان، پرستاری از امام سجاد (ع) و حفاظت از جان ایشان، هدایت و رهبری کاروان و پیام رسانی در قالب مرثیه خوانی و خطبه ها و حتی انتخاب وقت مناسب برای ایراد خطبه از نمونه های این مدیریت صحیح می باشد.

۴-۴. حضرت ام البنین (س)، پاسدار حرمت و خاطره عاشورا

از ویژگی های بسیار مهم ام البنین توجه به زمان و مسائل مربوط به آن است. وی پس از واقعه عاشورا از مرثیه خوانی و نوحه سرایی استفاده کرد تا ندای مظلومیت کربلا بیان را به گوش نسل های آینده برساند.

ام البنین هر روز به همراه عبدالله فرزند حضرت عباس (ع) به بقیع می رفت و نوحه می خواند و این اشعار را می خواند:

یا من رأی العباس کر علی جماهیر النقد

یعنی: ای آن که عباس را دیدی، درحالی که بر دشمنان زبون حمله می کرد و دنبال او فرزندان حیدر (ع) جنگاورانی بودند که هریک دارای یال و کوپالی بودند.

حضرت ام البنین از رفتن به بقیع و گریستن و مرثیه خوانی چند هدف داشت:

محمد علی رضایی اصفهانی، آموزه های عاشورا ۱۵

. خوارزمی، مقتل الحسین، ج ۲، ص ۱۶۱

. زهره یزدان پناه قره تپه، زنان عاشورایی، ص ۱۸۲

. علی ربانی خلخال، ستاره درخشان مدینه حضرت ام البنین (س) ۱۸

اول: اقامه عزا بر سرور شهیدان و ریحانه پیامبر (ص)، امام حسین (ع) و بزرگداشت و تعظیم شعائر الهی.

دوم: برای مردم از شجاعت امام و فرزندان و همچنین از مظلومیت شان پرده برمی دارد و با آن بر تاریخ افتخار می ورزد.

سوم: اتفاقات کربلا و ستم هایی که بر آل پیامبر (ص) وارد شد و فجایعی که هر مخلوقی از آن شرم دارد بیان کند. او این مهم را با این روش و در قالب گریه عاطفی بیان می کرد و این چنین اعتراض خویش به وضعیت موجود و حکومت طاغوت را اعلام می داشت.

چهارم: حاکمان ستمکار را رسوا می ساخت حاکمانی که بر همه امور امت تسلط داشته مردم را گمراه نموده و در گذر زمان حقیقت ها را وارونه می ساختند. پس ام البنین با این روش حق و حقیقت را آشکار می کرد و نمی گذاشت گذر زمان این حقایق را کهنه کند.

پنجم: مردم را علیه بنی امیه و گناهشان برمی انگیزت و خون خواهی شهیدان اهل بیت را می کرد.

۶. پیام رسانی و تدام بخشی در غالب خطبه ها

همسران و دختران و اهل بیت فاضل ائمه (ع) و زنان فداکار حاضر در کربلا که همراه رهبرانشان مصائب و سختی ها را متحمل شده بودند، حامل پیام ها و گفتار آن بزرگواران نیز بودند. بانوانی نظیر زینب (س) که با سخنان فصیح و بلیغ و کلام آتشین و کوبنده خود، دربار ابن زیاد و یزید را زیر و رو کردند و این دو عنصر حکومت طاغوت را به عجز واداشتند.

۶-۱. نقش خطبه ام کلثوم (ع) در پیام رسانی و تداوم بخشی عاشورا

ام کلثوم، دختر علی (ع)، در همین روز، درحالی که صدای گریه بلند بود، از پشت پرده این خطبه رسا را ایراد کرد:

ای کوفیان! سیمایتان زشت و ناپسند باد! که حسین (ع) در میدان جنگ و در دست دشمن تنها گذاشتید و او را کشتید (و به این هم بسنده نکردید) و اموال او را به یغما بردید! گویی که آن اموال از طریق ارث به شما رسیده است.

پردگیان حرام او را اسیر کردید و آنان را مورد شکنجه و آزار قرار دادید، و آنان را مورد شکنجه و آزار قرار دادید! آیامی دانید؟!

چه وزر و وبالی را به گردن گرفتید؟! و چه گناهی گرانباری را بر دوش خود نهادید؟! چه خون های (پاک و مقدسی را بر روی زمین) ریختید؟ و چه بانوان گرانقدری را داغدار کردید؟! و چه دخترانی را غارت نمودید؟!

مردانی را که بعد از رسول خدا (ص) از بهترین ها بودند، از دم تیغ گذرانیدید. گویا عاطفه و احساس مهربانی از دل های شما ریشه کن شد! آگاه باشید که حزب خدا پیروز و حزب شیطان (شکست خورده) و زیان کارند. آن گاه این ابیات را بر زبان جاری کرد:

سیدعلی جمال اشرف، ام البنین (س) مادر پرچمدار کربلا، ترجمه محمدحسین خورشیدی، انتشارات طوبای محبت، ۱۳۸۹ ش.

. زهره یزدان پناه، زنان عاشورایی، ص ۲۸۵

قَتَلْتُمْ أُخِي صَبْرًا وَ وِيلَ لَكُمْ / سَتَجَزُونَ نَارًا حَرًّا يَتَوَقَّد

یعنی: «برادر مرا به زاری کشیدید، پس ای وای بر مادرتان، کیفر شما آتش شعله ور و برافروخته دوزخ است؛

خون های پاکی را به زمین ریختید که خداوند برای آنها حرمت قائل بود، و نیز قرآن کریم رسول خدا (ص)، هان! که شما را به آتش دوزخ بشارت می دهد که شما فردا بدون تردید در ژرفای جهنم به عذاب ابدی گرفتار خواهید بود.

من، پیش تر از مرگ و در زمان حیات خود بر (مظلومیت) برادرم می گریم، کسی که بعد از رسول خدا (ص) از بهترین ها بود، با قطرات اشک که بر صفحه صورتم می غلتد و هرگز خشک نگردد».

راوی می گوید: مردم چنان می گریستند که پس از آن روز نیز، هیچ کس انبوه زنان و مردان را آن چنان گریان ندیده است.

نتیجه گیری

با توجه به نقش زنان در حماسه عاشورا این نتیجه به دست می آید که زن از نظر رسیدن به کمالات انسانی برابر با مرد است؛ و زنان بزرگ عاشورایی با حضور در عرصه های مختلف حماسه آفریدند؛ یکی خانه اش را منزلگاه دعوت و حرکت به سوی امام حسین (ع) کرد و دیگری سفیر امام را از دست دشمنان پناه داد؛ گاهی در مقام همسری و گاهی در کسوت مادری در یافتن راه سعادت عزیزانشان را یاری و همراهی نمودند و گاه در جبهه مبارزه اوج عشق خود به ولایت را به نمایش گذاشتند و بعد از واقعه جانگداز عاشورا با صبر بر مصائب مانع شادکامی دشمن شدند و دمی با اعلام انزجار از اعمال پلید آن نابکاران تبری جسته و رسوایشان کردند و با رساندن پیام عاشورا و حماسه ها و فداکاری های آن مردان حق، در راه شناساندن حق از باطل همچنان مبارزه کردند تا نامشان همراه شهیدان بزرگ اسلام جاودانه و ماندگار شد.

منابع

۱. مهدی زاده، بی بی زهرا، نقش عوام و خواص در حادثه عاشورا، تحقیق پایانی، الزهراء (س)، بابل، ۱۳۸۹ش.
۲. محدثی، جواد، فرهنگ عاشورا، نشر معروف، قم، ۱۳۷۴ش.
۳. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، مؤسسه الوفا، بیروت، ۱۴۰۳ق.
۴. دهخدا، علی اکبر، لغتنامه دهخدا، دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۷۷ش.
۵. منصوری لاریجانی، اسماعیل، زن و دفاع در اسلام، دبیرخانه دائمی کنگره بررسی نقش زنان در دفاع و امنیت، ۱۳۷۶ش.
۶. مکارم شیرازی، زهرا (س) برترین بانوی جهان، سرور، قم، ۱۳۷۰ش.

۷. نظری منفرد، علی، واقعه کربلا، جلوه کمال، قم، ۱۳۸۲ش.
۸. پناه، زینب، ویژگی های زنان رزمنده، شمیم گل نرگس، قم، ۱۳۸۸ش.
۹. مطهری، مرتضی، حماسه حسینی، صدرا، تهران، ۱۳۸۶ش.
۱۰. الحسون، محمد، اعلام النساء المؤمنات، اسوه، ۱۴۱۱ ق.
۱۱. اکبری، منیره، نقش زنان در واقعه عاشورا، تحقیق پایانی سطح ۲، حوزه علمیه جامعه الزهرا، قم، ۱۳۸۸ش.
۱۲. رضایی اصفهانی، محمدعلی، آموزه های عاشورا، پژوهش های تفسیر و علوم قرآن، اصفهان، ۱۳۸۴ ش.
۱۳. جمال اشرف، سیدعلی، ام البنین مادر پرچمدار کربلا، ترجمه محمدحسین خورشیدی، طوبای محبت، ۱۳۸۹ش.